

KAPITEL 7 / CHAPTER 7
PERSONAL FORMATION OF THE FUTURE SPECIALIST OF
SOCIONOMIC SPECIALTIES AS THE BASIS OF HIS SOCIAL
COMPETENCE

ОСОБИСТІСНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК ОСНОВА ЙОГО СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

DOI: 10.30890/2709-2313.2021-07-09-004

Введення

В умовах соціально-економічних змін суттєво змінюється призначення фахівців соціономічних спеціальностей, їхній суспільний статус, активізувалася професійна підготовка, відповідно змінюються й вимоги до їхніх професійних якостей. Однак необхідно враховувати, що це сфери соціальної практики, в яких засобом професійної діяльності виступає сама особистість фахівця. Тому особливої актуальності набувають такі питання, як вивчення особистісних якостей людей, які здійснюють свій професійний вибір на користь соціономічної сфери, їх якості, прагнення, інтереси, мотиви, якими вони керуються, здійснюючи цей професійний вибір.

Отже, сучасному суспільству необхідні висококваліфіковані фахівці професій соціономічного типу, що володіють професійно важливими якостями, а успішність їхньої діяльності багато в чому визначається умовами та особливостями процесу їхнього професійного зростання, що дозволяє виявити нові резерви ефективності їхньої професійної підготовки.

7.1. Тенденції дослідження особистісного становлення майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей в сучасній теорії й практиці

Аналізуючи сутність фахівця соціономічного профілю, здатного здійснювати широку соціокультурну діяльність у відкритому соціальному середовищі, не можна ігнорувати тенденції, уявлення і погляди, що склалися в науці щодо їхньої професійної діяльності в контексті розв'язання соціальних проблем особистості і суспільства на основі сформованої соціальної компетентності.

Найважливішим напрямом професійного становлення фахівців соціономічних спеціальностей є оволодіння професійною діяльністю, яке в системі вищої освіти постає як послідовне сходження від недиференційованої спрямованості на сферу праці соціономіста до оволодіння стандартами професіоналізму і далі до розвитку індивідуальної особистої цілісної системи діяльності. Професія – це передусім професійна діяльність, а саме особливий вид скоординованої цілеспрямованої діяльності, яка виникає через суспільний поділ праці. В результаті виконання професійної діяльності відбувається інтеграція соціального та особистісного значень діяльності, а також суб'єкт задовольняє свої власні та соціальні потреби. Найважливіша й основна характеристика професійної діяльності суб'єкта праці – це соціальна

спрямованість такої діяльності.

Важливим для обґрунтування методологічних засад дослідження є визначення як основної характеристики професійної діяльності її соціальний характер, максимальне включення її в соціальний контекст, а це, своєю чергою, спричиняє високу нормативність діяльності, соціальні вимоги до суб'єкта діяльності, до процесу і результату праці. У ході здійснення професійної діяльності суб'єкт задовольняє не тільки власні, а й соціальні потреби, відбувається інтеграція особистісного і соціального значень діяльності фахівця. Виходячи з цього, професійна діяльність може бути представлена як така, що відбувається одночасно на декількох рівнях соціальної системи: мікрорівні – індивід (суб'єкт праці), мезорівні – «команда» або трудовий колектив, професійне співтовариство, макрорівні – соціум як споживач праці суб'єкта діяльності.

Основними критеріями успішності у професіях соціомомічного типу дослідники визначають: спрямованість людини для надання допомоги іншому (А. Гончарова-Чагор, Роджерс, С. Хлебик та ін.); на взаємодію з іншими та формування допомагаючих відносин (Болучевська, О. Гірченко, О.Буковська, Н. Корчакова та ін); прийняття відповідальності не лише за свої дії та їх наслідки, а й за іншу людину (О. Амоша, О. Кочерга, О. Новікова, С. Руденко та ін).

Професії соціономічного типу – це професії суб'єкт-суб'єктного типу, предметом вивчення, зміни, розвитку та обслуговування яких є люди різного віку, групи населення, спільноти та цілі соціальні системи. Цей клас професій ще називають «людинознавчі» професії, оскільки їхня особливість полягає в тому, що як суб'єктом діяльності, так і об'єктом його уваги є людина. Між суб'єктом і об'єктом складаються особливі людські відносини, а основна праця витрачається взаємодію між ними.

Сучасні науковці, вивчаючи детермінанти професійної діяльності педагога, соціального педагога, соціального працівника, наголошують на її соціальній спрямованості і соціальних функціях, зокрема:

– що це специфічна сфера духовної діяльності, яка полягає у створенні самої людини як соціальної істоти, в соціалізації особистості (Слабка, 2018);

– соціальні функції педагогічної професії: адаптивна, націлена на пристосування вихованця до конкретних потреб сьогодення; гуманістична, «людинотворна», зв'язана з формуванням творчої особистості, задоволенням її багатих духовних запитів (Введенский, 2005);

– соціалізуюча функція педагога – готує дитину до встановлення взаємних стосунків з реальним соціальним середовищем, яке не завжди ідеально організоване (Мешко, 2010);

– учительство є соціальною силою, здатною впливати на формування найбільш затребуваних у новій соціокультурній ситуації людських якостей: високу мобільність, конкурентноспроможність, моральність і громадянську відповідальність, конструктивність і динамізм (Казакова, 2004);

– діяльність соціальних педагогів і соціальних працівників спрямована на вироблення в об'єктів соціалізації внутрішньої готовності до нормалізації

процесу власної соціалізації (Пальчевський, 2005).

Зазначені пріоритети професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей закладено у державній освітній політиці, репрезентованій у низці нормативних документів: Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2011), законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), державних освітніх стандартах вищої професійної освіти тощо.

Соціономічні професії дослідники відносять до професій допомагаючого типу, яким характерне надання допомоги однієї людини іншим людям у створенні кращої життєдіяльності, розвитку, особистісному зростанні, в умінні жити з іншими людьми. Вчені зазначають, що особливістю професій соціономічного типу є те, що «допомагаюча діяльність» стає головним елементом професійної діяльності, інакше кажучи, діяльність, що допомагає, стає «професією, коли суб'єкт допомагаючої діяльності починає усвідомлено і цілеспрямовано застосовувати спеціальні знання та навички» [4].

Даний тип професій підходить під особистий профіль людей, які мають спеціальні здібності та професійно важливі особисті якості. Під професійно важливими якостями особистості ми розуміємо стійкі інтегральні характеристики, що створюють можливість успішного виконання професійної діяльності. Для представників професій соціономічного типу до них відносять відповідальність, готовність до самовдосконалення та самореалізації, здатність самостійно організувати свою роботу та роботу інших, доброзичливість до людей, уміння слухати та чути, добре і зрозуміло говорити та виступати публічно.

Аналіз змісту наукових досліджень, присвячених вивченню затребуваності фахівців соціономічних спеціальностей, які володіють не тільки необхідними професійними знаннями та вміннями, але й є соціально компетентними, здатними особисто забезпечити рішення соціально орієнтованих завдань, дозволяють визначити такі важливі якості:

- соціабельність, орієнтація на процес професійної діяльності, переважання альтруїзму над егоїзмом (Т. Браніцька, І. Грицюк Чуйко Е.);
- професіоналізм, компетентність, толерантність, емпатичність, відповідальність (Н. Гордієнко, Ю. Швалб);
- експресивність, толерантність, спрямованість на владу, значимість такої цінності, як активне життя у майбутніх соціальних працівників (Г. Кузан);
- прагнення розвивати свої внутрішні сили та здібності (С. Гвоздій);
- поєднання прямолінійності та тактовності, значимими цінностями яких є життєва мудрість, цікава робота, розвиток та творчість; прагнення до самовдосконалення, самореалізації, припущення, що за допомогою професії є можливість вирішити особисті проблеми (А. Власенко А. Москальова, В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева);
- ініціативність і самостійність, професіоналізм і творчість, розвинені загальнолюдські цінності, високий рівень культури й відповідальності (Л. Онуфрієва);
- соціальна активність як стан й інтегративна властивість особистості, що

виявляється в процесі професійної освіти в ініціюванні та здійсненні актів соціальної взаємодії задля конструктивного саморозвитку, перетворення навколишнього середовища, досягнення особистих і соціально орієнтованих цілей здобувача, опосередкованих характером його майбутньої професійної діяльності (К. Аверіна).

Підкреслимо, що в сучасних наукових дослідженнях, присвячених аналізу змісту соціальної компетентності, доведено, що її сутність не може бути зведена лише до набору певних знань, операційних умінь і схем організації людиною своєї соціальної позиції, поведінки і спілкування, а вимагає звернення до особистості суб'єкта соціальної взаємодії у всьому різноманітті її характеристик. Як наслідок, у модель компетентності активно включаються різні особистісні якості. Перелік особистісних якостей, які носять інтегральний характер важливих з погляду продуктивності соціальної взаємодії наводить і відомий польський психолог Е. Мелібруда [1]. Серед них емпатія, доброзичливість, автентичність, конкретність, ініціативність, безпосередність, відкритість, прийняття почуттів, конфронтація, самопізнання. Спираючись на ці позиції, можна виділити основні особистісні якості, що розвиваються у процесі формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: спрямованість на іншу людину; пріоритетну орієнтацію на позитивні якості в іншій людині; вміння аналізувати вчинки людини і прогнозувати її поведінку в різних ситуаціях; здатність до інтуїції; соціальна уява; здатність співпереживати іншим людям; загальна моральна вихованість людини; творчість, що виражається в умінні вибирати по відношенню до іншої людини найбільш адекватний спосіб поводження з нею.

7.2. Розв'язання проблем особистісного становлення майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей у контексті формування соціальної компетентності

Майбутні фахівці професій соціономічного типу, характеризуються загальними та індивідуально-психологічними особливостями та соціальними умовами професійного самовизначення. Оскільки якості особистості містять у собі знання, всі вони пов'язані із певним ставленням до принципів, норм, що становлять понятійну основу цих якостей, яке може мати різну модальність. Крім того, якість особистості включає цілком певний спосіб поведінки, який може бути різною мірою усвідомленим або неусвідомленим суб'єктом, бути автоматизованим, мати характер звички діяти в певній ситуації певним чином, або нестійким, що змінюється в залежності від ситуації. У зв'язку з цим ми виділяємо знання про сутність професійно-особистісних якостей і відповідні їм форми поведінки, а також знання про зміст відповідних цінностей, що визначають названі форми поведінки. Стиль поведінки представників професій соціономічного типу, зумовлений сукупністю їхніх особистісних якостей, ціннісних орієнтацій та інтересів, справляє вирішальний вплив на систему відносин, що він формує. Тому роль особистісних якостей фахівців безперечно велика у їхній професійній діяльності.

Ми погоджуємось із висновками про те, що професійна діяльність майбутнього фахівця тісно пов'язана із ціннісними орієнтаціями, основним інтегративним критерієм розвитку соціальної суб'єктної позиції здобувача соціономічної професії дослідники вважають самоактуалізацію просоціальної поведінки, котра відбиває сукупність поглядів, настанов, потреб, цілей і цінностей особистості, що спонукають її до досягнення в майбутній професії максимуму того, чого особистість здатна досягти [2, с. 346].

На основі аналізу нормативних документів і наукових позицій сучасних дослідників нами зроблено узагальнення вимог до професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що обумовлюють формування соціальної компетентності, які типізовано за наступними показниками:

– рефлексивний – самоусвідомлення особистістю самоцінності, неповторності і прагнення до самореалізації, які виступають як прояв внутрішньої свободи, як адекватне управління собою в постійно змінюваних соціальних умовах, усвідомлення свого стану в контексті соціальних обставин;

– емоційний – емоційна чутливість, здатність співпереживати, позитивні відносини з оточуючими, адекватна реакція на стресові, конфліктні ситуації,

– вольовий здатність до вибору рішення, самоконтролю і саморегуляції, готовність взяти на себе відповідальність, рішучість і впевненість у собі, здатність розв'язувати соціальні завдання, ставити мету й планувати результат, аналізувати, коригувати й контролювати власну діяльність;

– аксіологічний сформованість системи ціннісних орієнтацій, що представляють структуровану систему ціннісних уявлень і виражають суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов життя, детермінують вчинки і дії людини;

– морально-ціннісний – ставлення до іншої людини як найвищої цінності, прояв доброти, уваги, турботи, допомоги, милосердя, орієнтація на іншого у процесі здійснення ефективних міжособистісних відносин, уміння розуміти й урахувати почуття й потреби інших людей, приймати розходження інтересів, потреб і цінностей інших людей, відмовлятися від монополії на знання істини, вміння продуктивно розв'язувати внутрішні й зовнішні конфлікти, готовність сприйняття «іншого» як рівноправного;

– особистісний – розвиток соціально значущих особистісних якостей, самореалізацію в соціально значимій діяльності, осмисленість життя, керування своїми емоціями у спілкуванні, соціальна мобільність і активність людини як готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення мети, послідовний розвиток толерантного ставлення, емпатії до носіїв інших поглядів;

– соціально-перцептивний – сприйняття іншої людини, формування її образу, пізнання свого ставлення до неї, розуміння партнера із взаємодії, уміння бачити його особистісну своєрідність, давати адекватну інтерпретацію дій і вчинків, здатність установлювати міжособистісні контакти на основі взаєморозуміння;

– мотиваційний – сформованість мотивації, прагнення до досягнень, установки на соціальну взаємодію, ставлення до моральних норм, суспільних і особистісних цінностей.

– комунікативний – орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і чуттєвому досвіді, здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими завдяки розумінню себе та інших при постійному варіюванні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища;

– діяльнісний – освоєння і розвиток соціальної дійсності, яка досягається в процесі соціальної взаємодії, поведінки, спілкування, споглядання завдяки гармонізації й усвідомленню соціальних проблем і ціннісних орієнтацій;

– поведінковий – здійснення вибору адекватних ситуацій, способів спілкування, етично цінних зразків поведінки, навички соціальної поведінки, що включають продуктивні прийоми виконання соціально значимої діяльності; вміння ефективної взаємодії та навички конструктивної поведінки у важких життєвих ситуаціях;

– знаннєвий – соціально спрямовані знання, вміння, навички, що дозволяють здійснювати критичний аналіз своїх і чужих учинків, прогнозувати результат взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі і досягати їх реалізації.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що фактором, який поєднує погляди на сутність професійної діяльності фахівців соціономічної сфери, а саме педагогів, соціальних працівників і соціальних педагогів є соціалізація особистості – двосторонній процес, що передбачає, з одного боку, засвоєння соціального досвіду, а з іншого – активне залучення до системи соціальних зв'язків і відносин, вироблення власних ціннісних і життєвих орієнтацій, соціального досвіду. Особистість фахівців соціономічної сфери повинна в ідеалі являти собою зразок лідера-наставника сучасного покоління, який має не тільки професійну компетентність, а й високий рівень відповідальності, потребу в максимальній самореалізації, гнучкість у виборі стратегій при виконанні своїх професійних функцій, а саме – соціальну компетентність, яку розуміємо як інтегративну якісну категорію, особистісне новоутворення, що з'єднує в собі ціннісне розуміння соціальної дійсності, конкретні якості особистості, здібності, соціальні знання, уміння як керівництво до дії, суб'єкту готовність до застосування соціального досвіду в головних сферах діяльності людини, здатність здійснювати соціально перспективні перетворювальні впливи, аналізувати їх наслідки [3, с. 213].

Важливою особливістю процесу формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у професійній підготовці є зумовленість його соціалізаційними впливами в соціальній, соціально-педагогічній, освітній сфері, які є каталізаторами професійного й особистісного зростання. Отже, осмислення сутності феномену соціальної компетентності відбувається під іншим кутом зору, а саме, метою її формування є визначення ступеня впливу цього феномену на процес взаємодії індивіда з іншими людьми,

виявлення особливостей цієї взаємодії і визначення подальшого результату для самого індивіда і для суспільства.

Аналіз існуючих теоретико-методологічних підходів дозволяє вважати соціальну компетентність результатом соціалізованості особистості. Це дозволяє по-іншому поглянути на роль соціальної компетентності, вважати її не тільки важливим складником професіоналізму особистості, а й умінням «жити разом» в єдиному соціальному просторі, правильно вибудовувати взаємини з іншими людьми за рахунок здатності розв'язувати соціальні проблеми, що є доволі актуальним саме для представників соціономічних професій. Розв'язанню цих завдань сприяють знання людини про себе і про соціум, набуті в процесі соціалізації. Їх фахівець використовує при взаємодії із соціальним оточенням, на їх основі, а також оцінці власних дій і їх наслідків відбувається прийняття рішень.

Спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей на формування соціальної компетентності становить визначальну базову основу професійної діяльності. Її сутність безпосередньо зв'язана з людиною, із взаємовідносинами між особистістю, соціальними групами, суспільством і державою і спрямована на реалізацію процесу соціалізації людини, на вдосконалення суспільних відносин, утілення в життя ідей гуманізму й справедливості, виконує найважливішу функцію соціального творення: в процесі їхньої діяльності формується й розвивається не тільки конкретна особистість, а й визначається майбутнє країни, забезпечується її культурний і виробничий потенціал. Найважливішою ж характеристикою особистості фахівця, що повною мірою зумовлює ефективність його діяльності, є її гуманістичний потенціал і ціннісна орієнтація, що визначає особистісний сенс соціально орієнтованої практики, відображення дійсного ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розвивається його діяльність.

Висновки

Таким чином, одним із пріоритетних напрямків удосконалення якості професійної підготовки фахівців стає формування у них у процесі навчання у ЗВО готовності до професійної діяльності, яка передбачає оволодіння не тільки системою знань, а й системою умінь, що забезпечують як саму здатність виконувати професійні функції, так і особистісні позиції людини, її якості, властивості, стани, відносини та ін.

Уважаємо, що чим важче для освоєння професія, чим більш значуща вона у соціальному відношенні, тим більше вагомими мають бути блоки особистісних властивостей, прийнятих за основу професійної придатності. Коли ж справа стосується фахівця соціономічної сфери, то слід оцінювати цілісний образ особистості, у формуванні якої важливу роль відіграє, з одного боку, прагнення до взаємодії з людьми, а з іншого – особистісні якості, установки й ціннісні орієнтації професіонала, що формуються у процесі набуття соціальної компетентності.